

Excursions per l'Alta Ribagorça (1903)

Juli Soler Santaló

(Garsineu Edicions, 2003)

De matinet, quan tot just el sol comença a daurar amb sa groguenca llum els més alts relleus d'aquella esplèndida obra, sortia jo acompanyat del meu guia, en Batalla, i pels prats de la ribera anàvem vora de riu amunt per aquell formós jardí natural esmaltat per la més exuberant florida.

A la nostra dreta, i per les fortes vessants del port, hi vàiem fer camí amunt els herois de la nit passada, amb els instruments penjats al coll, esbufegant i donant coratge a algun company ressagat a qui la costa li començava a tornar a la boca. Travessats els prats, ens ficàrem en un bosc d'avets, per dins del qual hi baixa el riu en un pintoresc salt envoltat per grans rocasses. Ja dalt, el bosc s'acaba i s'entra en un bon pla, pel qual s'escampa el riu en fastigosos aiguamolls. No tardàrem a travessar-los i a eixugar-nos la mullena en el gros tarter de la Pleta Nova, on perduda enmig d'aquell mar de rocs, hi ha la cabana dels pastors, una hora des de l'hospital.

La Noguera encara continua el seu curs cap a l'O. Ens calia, doncs, anar més amunt, i, fent equilibris per aquell dolent pas, ens endinsàrem en una ampla canal envoltada per aspres serrats. Era la canal de les Mulleres, un racó més d'aquells Pirineus feréstecs on la imatge de la mort apareix dominant-ho tot, i que la imaginació fantasiosa sembla veure, en les mortals despulles arreu escampades, desenrotllar-s'hi terribles combats dels elements.

Allí un xic amunt trobàrem les fonts de la Noguera Ribagorçana, que surt de dins del tarter, a una cota de 1.870 m d'altitud i a unes dues hores de l'hospital. Més amunt la canal segueix, però en son fons sols un petit filet d'aigua de desglaç s'escola per la clapissa i amb prou feines arriba a ajuntar-se a baix amb el riu. La part superior de la canal queda tancada per l'escorada carena de les Mulleres, encara tota blanca de neu, partió d'aiguavessos de la ribera de Benasc, i que, seguint cap al S en suau corba, s'enllaça i forma part de la sobirana dels Pirineus, la Serra Maleïda.

De ses amples i corcades entranyes en surt, doncs, la Noguera Ribagorçana, que junt amb sos germans naturals, l'Éssera, i qui sap si en molta part la Garona, és l'abundosa fibla d'aquell colossal dipòsit eternament ple, d'una superfície de 692 ha¹ i que, des d'oposats indrets porten amb sa fecunda saba la riquesa a les plantes lleidatanes i a les de la nostra veïna França.

La Ribagorçana surt, doncs, a redós de la vessant S de l'altra barrera que pel pic de Mulleres, ports de Vielha i de Rius, serres de Montardo d'Aran, Colomers i Espot, i serveix de divisòria de la Vall d'Aran i el Pallars. Sa alta conca està fortament encaixonada pels formidables nusos orogràfics de les Maleïdes a l'O i els Montardos de Caldes i d'Aran a l'E, i va seguint son curs sempre cap al S.

Son pas pel Ribagorça bé pot dir-se que se l'ha traçat heroicament en el transcurs dels segles, vencent amb constant treball i per imponents congostos els espadats massissos calcaris de Sopeira (serra de Sant Gervàs) i de Bon Remei (Montsec d'Àger), que li oposaren titànica resistència, i, ja tota mansoia en les planes del Segrià, es deixa sagnar pel canal de Pinyana i acaba sa vida desguassant al Segre, prop del poble de Corbins. Llur cabal mínim és d'uns 3 metres cúbics per segon, i d'aigua constant, i el desnivell total del seu curs des de llur origen fins a Alfarràs és de 1.650 m.

---

¹ Segons M. Schrader en sos treballs sobre els glaciers de les Maleïdes, dedueix que la superfície d'aquests en les dues vessants arriba a 692 hectàrees.

Posats novament en marxa, i faldejant les vessants de la serra de la Pleta Nova i el pic de la Girgosa, ens encaminàrem al port de Vielha. Més d'una hora estiguérem voltant a mig aire el tros de semicercle que envolta l'hospital, i, sense camí ni carrera, aprofitant els corriols del bestiar quan els trobàvem, i agafats per les penyes la major part del trajecte, ens trobàrem al pla de l'Espòna, ja en el camí del port, i a menys de mitja pujada, la seguïrem per les marrades de la Girgosa, i en un quart més arribàrem a l'anomenat coll de Toro (2.300 m). Des d'aquell alterós lloc s'albira bon tros de la ribera d'on procedíem, amb el riu encaixonat i obrint-se pas per aquell seguit de contraforts que l'obliguen a zigzaguejar, perdent-se al lluny en la calitja. Cap al N a nostres peus i a considerable fondària, teníem el riu Negre, que pel fons de sa despullada vall va internant-se més i més en terra aranesa.²

Asseguts amb mon guia al planell del coll, i de sobre llargs claps de socarrat aplevat, on encara feia poc acabava de fondre's la darrera neu de l'hivern, i deixant-nos acaronar pel suau i fresc oreig, feia jo consideracions sobre el lloc on ens trobàvem. Semblava mentida que, amb aquell dolç benestar que ens proporcionava aquell dia verament d'estiu, allí mateix fos el temut coll de Toro dels terribles hiverns al port de Vielha, el poltre del martiri i fins la tomba de més de quatre infeliços.

—Bé ho ha dit vostè —m'interrompé el meu guia—. Miri, aquí on som, aquesta primavera, els de Vielha varen trobar el cadàver de la pobra dona que amb el seu marit foren sorpresos pel torb l'hivern darrer en passar el Port.

—Ja me'n recordo —vaig contestar—que a la meua pujada a Vielha el febrer passat em referien els meus coneguts d'aquesta vila la terrible tragèdia a què vos referiu.

Un minyó català, encara no de 30 anys, deixà el jornal que guanyava a França i retornà al seu país, el poble d'Irgo, a la vall de Boí, per casar-se amb una noia d'allí mateix. Després d'haver-ho fet, realitzà el seu migrat patrimoni, i acompanyat de la seva muller, acordaren tornar-se'n a França, perquè en sa terra, a l'hivern, sols una penosa vida de privacions i misèria els esperava; trist determini que per necessitat es veu obligat a prendre gairebé tot el jovent d'aquestes arraconades comarques frontereres. El dia 16 de novembre es trobaven a l'hospital de Vielha esperant de passar el port i per la Vall d'Aran endinsar-se a França, únic camí de què podien disposar; però el port feia dies que era tancat per la neu i un fort temporal regnava en aquells indrets. Els hostalers, complint amb el seu deure, s'esforçaven a convèncer els nuvis que desistissin de tan perillós pas. Ells dubtaven; d'una banda la natural tirada de la vida, i de l'altra la temença que el seu amo, en vista dels molts dies que era fora, li tragués la feina i haguessin de veure's necessitats a anar mendicant en terra estrangera. En aquesta penosa indecisió estaven, quan un jove aragonès, que es trobava a l'hospital de pas també cap a França, un tabalot, segons sembla, s'engrescà i entabanà el matrimoni amb pretensioses fanfarronades, i deixant-se convèncer, a fi, per aquell funest amic, el dia 19, a les vuit del matí, sortien de l'hospital tots plegats cap al port, amb un temps insegur. No feia encara deu hores que n'havien sortit, quan l'aragonès tornava a entrar a l'hospital, dient que, vist el temporal que feia dalt del port, havia resolt tornar-se'n, i que, no podent convèncer el matrimoni que també ho fessin, els havia deixat a les marrades de la Girgosa lluitant amb la neu i el torb; i feia aquell veritable patró aranya tristos auguris respecte del segur i desastrós fi que a aquells infeliços els esperava, puix que la dona ja no podia més de cansada.

Passats dies i setmanes, uns de mal temps i altres de pitjor, travessaren el port alguns atrevits viatgers cap a la vall d'Aran, on, posats d'acord amb els d'allí, tragueren tots el convenciment que aquella parella encara era dalt del port, perquè en tota la vall no se'ls havia vist transitar.

Decidida, doncs, sa busca, el 23 de maig, quan ja començaven a anunciar-se en aquelles desolades regions els primers resplendors de l'albada de la primavera, sortia de la vila de Vielha una expedició amb les autoritats, i ja dalt del port i

---

² En aquesta muntanya hi està assenyalada la forada que, segons projecte del Sr. Rouvière, ha de fer passar el ferrocarril des de les comarques de Lleida i Ribagorça cap a la Vall d'Aran i França.

després de llargues recerques, al planell del coll de Toro un bony que feia la neu denuncià la freda mortalla d'aquella infeliç, el cadàver de la qual, assegut i arrupit, es trobava en perfecte estat de conservació. En efecte, la pobra dona no pogué més.

—I pot suposar vostè —em digué en Batalla— que el cadàver de l'home no ha de ser lluny d'aquí perquè a hores d'ara encara no ha estat trobat.

Acabà amb aquestes paraules la fúnebre conversa i ens posàrem en marxa cap al cap del port. Feia pocs minuts que caminàvem quan el guia se separà del camí vers l'esquerra, enfront de la canal de Toro, esgarrifosa esclatxa, l'estrat i el fons pedregós de la qual es llença d'un sol salt, i amb un desnivell de més de 600 m. a la pregona ribera del Negre, que nosaltres dominàvem a gran alçària des de la nostra alterosa guaita.

Passaren alguns instants i veient jo que el guia no tornava, vaig dirigir-me a aquell indret i vaig trobar-lo guaitant atentament vers la canal.

—Què hi ha, Batalla? Algun isard, potser? —vaig preguntar-li.

—No ho sé. Allà baix es veu una cosa negra que no acabo d'aclarir què és —em contestà.

I traient els meus binocles de campanya, vaig mirar.

—Caratsus! —vaig exclamar— Jo diria que allò d'allà baix són les cames d'un home.

I, sospitant la troballa, ens decidírem a esbrinar-ho tot seguit.

—Mes, qui hi baixa per aquell trencacolls? —dèiem nosaltres. Aquella perillosa esclatxa, que sols pocs metres d'amplària comptava, amb sos costats formats pels esqueis, esmolats com fulles de llibre, que, enaspit, s'anaven arestant fins a perdre's al fons de l'abisme, que vàiem allà baix com un retall de paisatge fortament enlluminat pel sol, semblaven en aquella misteriosa penombra gegants amenaçadors que a la vegada atreïen, i buscàvem en aquella penya, llisa com una batedora de safareig, algun relleu on poder afermar la petjada, o temptejàvem la glaçada congesta que ens servís de reduït replà. Per la canal pujava un aïret fresc i de flaire d'humitat que contrastava amb l'enxubada de part de fora. Després de molts tempteigs, amb l'ajuda de la faixa d'en Batalla i de les corretges de la meva càmera fotogràfica, ens lligàrem, arriant-nos un a l'altre, i arrapats pels grops de les parets de la canal, en uns deu minuts de congoixa fórem a baix.

Bon Déu! Quin espectacle! Vaig quedar-me com petrificat. Allí, estès sobre una llarga congesta de neu, travessat al fons de la canal, hi havia les horribles despulles del desgraciat nuvi. Ses cames eren encara cobertes per les calces de fosc color, calçava bones sabates ferrades, però el tronc era una escurada carcanada, despulles d'aprofitat àpat de les aus de presa. Hi havia pellingots de roba d'ací i d'allà i les carteres de butxaca, buides per cert. Un parell de mitjons i un joc de cartes escampades completaven aquella esgarrifosa visió, que el nostre estat d'ànim no ens deixava apreciar en son conjunt, realçada per l'escaient decoració que ens envoltava.

Sens dubte aquells infeliços, enmig d'aquella desfigurada naturalesa, atuits pel torb i cansats de rompre neu, perderen l'esma i, una vegada arribats al coll, en comptes de tirar-se a la dreta i seguir serra enllà cap a la carena, prengueren el coll com a cap del port, i, tirant-se a la vessant oposada, l'home, que devia anar davant obrint camí, s'estimbà per aquella espantosa canal, que si a l'estiu ni els isards s'hi aguanten, podeu calcular com es trobaria llavors amb les seves lliscants geleres.

En uns breus instants de religiós silenci, en què cadascú omplia amb son pietós deure, seguit d'un «Déu l'hagi ben perdonat» que sortí dels nostres oprimits cors, posàrem fi a nostra fúnebre visita.

Amunt altre cop a fer l'esquirol per aquell traïdor escorranc. Per sort no prenguérem mal, i amb una llarga traguejada que férem dalt, ens trobàrem, si bé amb l'ànima afligida, nostres forces ja en disposició de reprendre la marxa.

Seguint el planer camí, enlairat per l'alterosa serra i l'anomenada travessa de Carlos, ens conduí en un quart des del coll a la bretxa que en la carena constitueix el cap del port (2.435 m).

Allí acabava la pujada i les vessants de la Ribagorça. Ens aturàrem i despatxàrem un senzill esmorzar, tenint a la vista aquells esplèndids panorames, que, si per un costat, amb sa llarga perspectiva es perden al lluny cap a la vall d'Aran, cap a l'altre eren dominats pel meravellós fons de les Maleïdes, radiants de llum, amb les seves lluent glaceres. Malgrat aquest quadre, de tons alegrois, l'àpat fou tristot, val a dir-ho: bé es traslluïa que nostres ànimes no estaven pas per brocs.

Tot seguit vaig pagar el jornal al guia i vaig autoritzar-lo perquè pogués tornar-se'n dret a l'hospital, perquè així ho havíem convingut, puix que ja no necessitava d'ell, per ser-me el camí que em tocava fer prou conegut; però el bon home, comprenent l'estat del meu ànim, s'oferi obstinadament a acompanyar-me fins a Vielha. Vaig agrair-li de tot cor, però no li ho acceptí, i ho confesso, no del tot convençut.

Vaig carregar-me la motxilla i, acomiadant-nos amb una forta encaixada, ens separàrem; ell cap avall per un costat del port i jo també cap avall per l'altre.

Començada la davallada per aquell dolent camí, que en tres hores, sense parar, m'havia de portar a Vielha, davant dels meus ulls s'estenia l'ampla fondalada dels Clots de Tropalo, reclosa cap al migdia per les enasprides carenes de Fontfreda i Serraera, plenes d'aguts penyals i solcades de dalt a baix pels pregons escorrancs. A l'altre costat els robustos esperons dels pics de Montoriet i de Montanèro aixecaven sos cimals enfilats i al mig, la fondalada, plena de clapisses de granit blanquinós i clapejades per les congestes. En resum, un paisatge absolutament feréstec. Sols al lluny la plàcida verdor de les aglevades serres de la ribera servia de consolador descans a l'esguard, sorprès per tal salvatgeria.

Totes les vegades, en mes passades excursions per l'Aran, que m'havia contemplat aquell paisatge de les grans altures, mai no l'havia trobat tan feréstec, tan grandios com llavors. Les muntanyes em semblaven més altes i amenaçadores; les clapisses, sense fi; les congestes semblaven de més fred aspecte que mai, i la solitud verament m'aclaparava.

Amb un d'aquells moviments incontrastables comunicats pel més íntim, vaig tombar-me bruscament enrere i vaig registrar amb inquiet esguard el llarg tros de camí solitari que en llargues llaçades fugia cap amunt. No sé si buscava el meu guia, que ni rastre d'ell es veia, o alguna ànima vivent, que amb sa presència tan sols de lluny, reanimés el meu decaigut esperit.

Fou allò, ho confesso amb ingenuïtat, un anguniós moment de desencoratjament, digueu-li basarda, si voleu, tant hi fa. Aquells tristos records insidiosament presents, la solitud, imponent ja de si i engrandida pel cristall d'augment de la meva excitada imaginació, tot em feia sentir sa aclaparadora potència, aniquilant-me moralment.

Un instant durà, no més. Per sort, una forta reacció vingué de seguida i, sobreposant-me, vaig marxar a bon pas clot avall, ja més confortat, cercant la font Freda, on vaig reposar curts moments.

Reemprès el camí, als deu minuts vaig passar per davant de la Creueta i per les fortes maçades de l'Obac em distreia la imaginació amb la vista de la fonda ribera del Negre, per sobre de la qual s'esfumaven, al lluny, uns quants poblets de la Vall.

Passat el serrat ja vaig trobar companyia; pobra, per cert: un tranquil ramat de bous, que tot pasturant em guaitava amb ulls recelosos, i, per més que el meu desig em feia veure el pastor, el meu esguard no el trobà enlloc.

Seguint baixant pel bosc amb pas viu, arribí al cap d'estona a la vorera del riu Negre, prop del barranc que baixa del Port. Allí el meu cor s'eixamplà; em trobava ja en terror habitable; els prats, a les voreres del riu, esteniens verd esmaragdí festejats per les xamoses vernedes que formaven un rellevat galó amb ses fullades copes. Ja veia gent, colles de dallaires que, estesos en guerrilla, anaven airejant la humida herba, mentre que altres la carregaven a les carretes en entatxonats pilots. Quina atraient simpatia m'inspirava aquella bona gent! Amb quin grat els donava el Déu vos guard, famolenc que em parlessin i de contestar-los. Testimoni d'això fou la forta encaixada amb què vaig saludar el meu antic guia aranès, el valent Josep.

Per fi, a poc més de la una de la tarda, vaig arribar a la vila de Vielha, satisfet de la meva compromesa voluntat, i més encara per haver-me tret de sobre aquella mala estona.

En havent dinat vaig tenir el gust de saludar els meus amics i coneguts d'aquella vila, sorpresos per la meva sobtada arribada, i encara més per les meves revelacions. Aquestes, vaig repetir-les en forma de declaració davant del jutge, el meu distingit amic Sr. Vidal.

L'endemà vaig trobar-me amb les autoritats i assabentades de què els calia fer, a punta de dia sortien dret al port i a sa tornada s'organitzà un fúnebre seguici en què tothom volgué tributar el darrer obsequi a les despulles d'aquell infeliç assistint al seu potser un xic massa senzill enterrament.

Jo em vaig quedar en aquella deliciosa vila, reposant de mes passades emocions i preparant-me per a la pròxima i llarga campanya que em proposava fer per aquella comarca.

